

УДК 227. 4:304. 444

Гачко Орія,*аспірантка кафедри філософії КНУ ім. Т. Шевченка,
викладач Українського католицького університету, м. Львів*

ДИСКУРС ГЕГЕМОННОЇ МАСКУЛІННОСТІ В ХРИСТОЛОГІЧНОМУ КОНТЕКСТІ “ПОСЛАННЯ АП. ПАВЛА ДО ГАЛАТІВ”

Спираючись на текстуальний аналіз “Послання до Галатів”, авторка демонструє, як апостол Павло сконструював власний богословський дискурс відповідно до культурних очікувань античності. Павло адаптував образ Христа-Спасителя до стандартів греко-римської гегемонної маскулінності, тобто, такого типу маскулінності, що займав панівну позицію в античній моделі гендерної ієрархії. Таким чином він успішно представив того, кого б галати мали сприйняти як слабого, розіп’ятого аутсайдера, в образі справжнього релігійного і соціального лідера. Щобільше, називаючи себе “рабом” Христа, Павло зміцнив власне соціальне становище в цій спільноті.

Ключові слова: гегемонні маскулінності, гендер, раннє християнство, богослов’я св. Павла, інкультурація, антична культура.

Гачко Арина. Дискурс гегемонной маскулінності в христологическом контексте “Послания ап. Павла к Галатам”

Опираясь на текстуальный анализ Послания к Галатам, автор демонстрирует, как апостол Павел сконструировал собственный богословский дискурс согласно культурных ожиданий античности. Павел адаптировал образ Христа-Спасителя к стандартам греко-римской гегемонной маскулінности, то есть, такого типа маскулінности, занимавший господствующую позицию в античной модели гендерной иерархии. Таким образом он успешно представил того, кого бы галаты должны были принять как слабого, распятого аутсайдера, в образе настоящего религиозного и социального лидера. Более того, называя себя “рабом” Христа, Павел укрепил собственное социальное положение в этом сообществе.

Ключевые слова: гегемонные маскулінности, гендер, раннє христианство, богословие св. Павла, инкультурация, античная культура.

Orysa Hachko. Discourse of Hegemonic Masculinity in the Christological Context of St. Paul's Epistle to the Galatians.

Based on the textual analysis of the Epistle, the author demonstrates how St. Paul constructs his theological discourse in line with the cultural expectations of the Ancient world. Paul adapts the image of Jesus to standards of the Greco-Roman hegemonic masculinity, the dominant form of masculinity within the gender hierarchy. In this way he successfully reverses what was commonly perceived by the Galatians as a weak crucified outsider into the powerful image of the true Son of God. What is more, calling himself "Jesus' slave" Paul strengthens his own social status in the community.

Key words: *hegemonic masculinities, gender, early Christianity, theology of St. Paul, enculturation, Greco-Roman culture.*

Народження християнства нерозривно пов'язане не лише з юдаїзмом, а й з греко-римською культурою. Зокрема, той факт, що поруч з Богом-Творцем на богословському горизонті з'явилася ще одна божественна особа – Ісус Христос, і її існування не викликало культурного спротиву в ранніх християн, науковці пов'язують з існуванням ідеї багатобожжя в елліністичній культурі, що оточувала юдеїв Александрії, Антіохії і Риму [9, с. 12]. Щоправда, загальновідома антипатія юдаїзму до поганських релігій змушує сумніватися, наскільки легкою була будь-яка адаптація греко-римських впливів. Якщо ж такі процеси справді відбулися, сталося це лише тоді, коли серед неофітів почали переважати не-юдеї, які за своїми світоглядними переконаннями припускали можливість поклоніння більш, ніж одному богові [3].

Апостол Павло – найвизначніший ранньохристиянський місіонер, відомий завдяки успішній адаптації християнського богослов'я в контексті поганських культур. Мова його послань, наповнена метафорами елліністичної цивілізації, спрямована на те, щоб доступно викласти вчення Ісуса Христа. Павло вміло використовує елліністичний спосіб мислення та мовлення, щоб пояснити мету християнства як богооб'явленої релігії. Для того щоб переконати в божественності Ісуса Христа високоцивілізовану елліністичну націю – асимільованих войовничих кельтів, які були добре обізнані з релігійним та соціокультурним кодексом греко-римської культури [5, с. 173], – Павлові довелося добре попрацювати над витворенням такого образу богочоловіка, що заслугоує суспільної поваги й релігійного благоговіння галатів. Адже важко було б собі уявити більш прииженого в тогочасному суспільстві чоловіка, ніж ганебно розп'ятого неелліна, яким був Ісус із Назарету. У цьому дослідженні ми покажемо, як дискурс

гегемонної маскулінності, притаманний пізньоелліністичній добі, знаходить застосування в павлівській христології, створюючи нові культурні ідеали.

Гендерний поділ у пізньому еллінізмі

Платонівський Деміург та стоїчний Логос виникли приблизно в один часовий період, маючи на меті майже ту саму ціль: організувати світ згідно з божественними принципами та формами, одночасно приглушуючи божественне втручання в таку невдячну (для платоніків) справу. Питання, в якому відношенні перебуває досконалий Бог до недосконалого світу, було просто знято з обговорення, принаймні на деякий час.

Проте як взаємовідноситься з ідеальним Богом людина, яка живе в цьому світі? Уявлення про космос, образ Всесвіту, успадкований від Аристотеля та елліністичних астрономів, одночасно ставив питання і давав на них відповіді. Для елліна, який бачив себе в системі, наперед передбаченій вищими істотами, реальність – хоч би яка вона була: матеріальна, моральна чи метафізична – будувалася по вертикальній осі: чим досконалішим щось було, тим вище воно стояло в онтологічному й навіть просторовому порядку речей.

Шкала досконалості виглядала приблизно так: Бог, людина, природа. Люди, беручи початок у божественному, після того, як потрапляли в недосконалий світ, теж набували природної недосконалості. Недосконалість людства виражалася передусім у її жіночій частині. Лікар Гален (II ст. до н. е.), до ідей якого реферує Аристотель [2, с. 458-461], у своєму трактаті “Про корисність частин людського тіла”, повчає: “Так само, як людство найдосконаліше з усіх тварин, всередині самого людства чоловік є більш досконалим від жінки, і причина його досконалості полягає у надмірі тепла чоловічого тіла, бо тепло є найпершим інструментом Природи” [1, Кн. 14, §161].

Іншими словами, жінки – це лише недолік процесу світотворення. Вони нижчі від чоловіків і тому більш віддалені від Бога. Аристотель повторив цю ідею в іншому порівнянні: “Він [чоловік] є принципом руху для створених речей так само, як Бог, а жінка служить їхньою матерією [тобто матеріалом для творіння]” [2, с. 133]. Досконалий чоловік (оскільки він був більш досконалим за жінку) стояв на вершині піраміди, де під ним, разом із жінкою, займали своє місце менш досконалі чоловічі форми.

Не лише вищість над жінками, але й фізична, соціальна та етична вищість над іншими чоловіками, що сприймалася як загальноприйнятна, лягла в основу розуміння гегемонної маскулінності пізньоеллі-

ністичної доби. Така маскуліність – не природжений дар, а щось, що має бути здобуте. Поза фактом, що існували певні тілесні ознаки маскуліності, життєво необхідним було продемонструвати її через власні чесноти й риси характеру [8]. Серед найважливіших у цьому ряду стояли самоопанування і панування над іншими. Самоопанування полягало в майстерному тамуванні пристрастей. Іншими суто чоловічими чеснотами були мужність, гордість, справедливість і зневага до розкоші. Через вільне волевиявлення чоловік мав тренувати душу для сприйняття вищих речей. Крім того, що маскуліність включала опанування певних пристрастей, вона також тісно перепліталася з категоріями соціального статусу. “Маскуліність, яка не просто означає чоловіче, що є відмінне від жіночого, означає також вільного на відміну від невільника, пана – від слуги, грека або римлянина на відміну від варвара” [4, с. 18]. Чим вищий був соціальний статус, тим мужнішим вважався його носій, і навпаки.

Досліджуючи “Послання апостола Павла до галатів”, важливо пам’ятати цю гендерну матрицю. Новонавернені погани часто приносили зі собою в християнство своє язичницьке світобачення. Треба також зауважити, що до початку нашої ери еллінізм достатньо сильно вплинув на розвиток юдейської культури як усередині, так і назовні: кілька століть юдеї перебували під грецьким пануванням. Павливське вчення можна вважати внутрішнім, домашнім у цьому контексті; його світ, незважаючи на індивідуальний опір, великою мірою є світом пізньоелліністичної науки [7, с. 63]. Хоч апостол не обговорює окремим пунктом маскуліність Христа, вироблення такого розуміння Ісуса, яке гармоніює з елліністичним баченням гегемонної маскуліності, суттєво впливає на усталення Його божественного статусу та власного авторитету апостола Павла.

Символи гегемонної маскуліності в тексті “Послання до галатів” “Послання апостола Павла до галатів” датується приблизно 57-58 рр. й написане, мабуть, під час його перебування в Греції (Ді. 20:2-3). Саме тоді Галатія набула статусу впливової римської провінції. Щоправда, повністю еллінізувати її мешканців – здебільшого кельтів або галів, що відзначалися войовничим та досить агресивним характером, – вдалося лише після смерті останнього царя Амінтаса (36 р. до н. е.). Одночасно в столиці провінції Анкарі було побудовано храм в елліністичній традиції та введено культ Роми і Августа (25 р. до н. е.) [12, с. 337].

Богослов Вільям Девіс переконаний: галатські еліти належали до так званої “висококонтекстуальної культури”, вони чудово знали

творчість давньогрецьких і латинських авторів [5, с. 173]. Апостол Павло не міг проігнорувати цього факту, сподіваючись на успіх свого послання. Його аудиторія, на відміну від слухачів Петра, який апелював передовсім до юдеїв, успадкувала міфологічно-філософський світогляд та ціннісні орієнтації греко-римського світу, для якого релігійна та соціальна першість завжди належали героєві античного зразка.

На суто чоловічий контекст письма вказує мова послання, що наповнене такими поняттями, як “брати”, “синівство”, “синівська спадщина”, тощо. Поняття синівства часто має місце і в текстах Старого Завіту для означення вибраності юдейської спільноти, яка займає, висловлюючись науковою мовою, гегемонне щодо решти світу становище, оскільки єдина претендує на правдиве розуміння Бога та тісний зв’язок з Ним. Перед Павлом стоїть завдання переокреслити рамки цієї гегемонної спільноти, на чолі якої все ж залишається юдейський патріарх Авраам (Гал. 3:9). “Тільки віруючі – правдиві сини Авраама”, – пише Павло (Гал. 3:7), і його слова, безумовно, звучать скандально для глибокорелігійних юдеїв. Водночас для не-юдеїв потрібні додаткові пояснення. Павло пояснює, що єдиним справжнім нащадком Авраама є Христос (Гал. 3:16), а закон, який досі служив бар’єром між обраною спільнотою і рештою світу, необхідно замінити силою Духа, що виражається в самоопануванні та супровідних до нього чеснот (Гал. 5, 6). Цікаво, що перелік чеснот, які походять від Духа, майже повністю збігається з “джентльменським набором” справжніх чоловічих характеристик, перерахованих раніше Аристотелем. Можливо, саме тому Девіс припускає, що поява такого концепту в “Послання до галатів” має суто елліністичне походження [5, с. 180].

Окремо треба виділити в цьому ряді чесноту свободи. В. Девіс переконаний, що термін “*eleutheria*” (свобода) має для громадян Галатії політичне значення. Утім не дуже зрозуміло, чому таке високорозвинуте суспільство бажало би свободи (визволення) від греко-римської імперії, якщо ця імперія фактично найняла (а не завоювала) галатів як військову силу та, відповідно, забезпечила їх платнею і високим соціальним статусом? Якщо точне значення цього терміна в Гал. 5:1 важко зрозуміти, то в Гал. 5:13 легко розпізнати, що саме апостол Павло має на увазі: “Ви бо, брати, покликані до свободи; аби тільки свобода ваша не стала приводом до тілесності; [або тіла; пор. вірші 16, 17, 19 і 24]; але любов’ю служіть одне одному”. Йдеться про відому елліністичну норму, згідно з якою через вільне волевиявлення чоловік повинен тренувати душу для вищих речей. І навпаки, якщо хтось використовує Богом дану свободу, щоб задовольняти примхи

тіла, він негайно опускається на нижчий духовний (а отже, й онтологічний) рівень і віддаляється від божественного або, як сказали б древні, прирівнюється до жінки. Для галатів, нації бравих вояків, зберегти честь духовної свободи було важливим моментом власного самоствердження. З іншого боку, свобода, про яку згадує апостол Павло, дана від Бога, і її мета – возвеличити людей до Його рівня. Таке трактування могло мати особливе значення для тих, хто поділяв елліністичні переконання про божественне й очікував, відповідно до міфічних вірувань, повернення до своєї “божественної батьківщини”.

Однак чи зможуть високоцивілізовані елліни прийняти факт хресної смерті Сина Божого, яка в теперішньому контексті могла би зрівнятися хіба що з ганебною смертю наркомана від СНІДу? Історик та релігієзнавець Пола Фредріксен вважає, що розп’яття Христа – це в очах імперії скандал, рівнозначний проголошенню демаскулізованого героя [7, с. 145]. Хіба може справжній елліністичний герой дозволити віддати себе на принизливу смерть на хресті? Здебільшого, щоб виразити ідею розп’яття Христа, Павло повсюдно застосовує грецький термін “*paradidomi*” (Рим. 4:25; 8:32; 1 Кор. 11:23), який часто трапляється і грецьких текстах Синоптичних Євангелій. Утім особливий наголос у Гал. 2:20 робиться на тому, що Ісус з власної волі віддає себе на розп’яття. Мета такого Його рішення пояснюється прийменником “*hyper*” (“задля”, “від імені”), який наголошує на тому, що Христос помер за наші гріхи. У “Посланні до галатів” апостол Павло застосовує ще два звороти, які більше ніде не зустрічаються в його богословських текстах: “... Божого Сина, який полюбив мене й видав себе за мене” (Гал. 2:20); “Христос нас викупив від прокляття закону, ставши за нас прокляттям” (Гал. 3:13). Спасительний вчинок Христа, здійснений для звільнення нас від гріха і збавлення від лукавого, – це не просто героїчний акт людини, яка пожертвувала себе заради когось. У розумінні Павла Христова смерть була “*kata to thelêma tou Theou*”: згідно з Божою волею. У кінцевому результаті факт Христового підкорення Богові робить Його справу спасенною. Субординація передбачає певний взаємозв’язок: підкоряючись комусь, особа перебуває у певному відношенні до нього. За аналогією той, хто підкоряється Богові і діє в Його ім’я, – є Його “репрезентантом”.

Ідея підкорення тісно пов’язана з поняттям синівства. Ісус не втрачає свого гегемонного становища через те, що діє згідно з Божою волею, так само, як апостола Павла не принижує фраза, якою він називає себе рабом Господа Ісуса Христа. Досліджуючи метафору рабства в контексті греко-римської риторики, Д. Мартін пояснює, як метафора

повного підкорення могла мати позитивну роль для ранньохристиянської спільноти [11, с. 34]. Рабство потрібно розглядати як елемент системи патрональних відносин. У такому контексті воно – багатозначне, іноді суперечливе за своєю суттю: вищий статус можна здобути, ставши рабом впливовішого пана. У цій системі важливішим було не те, що хтось був рабом, а те, чиїм саме рабом він був [11, с. 132]. Таким чином, факт підкорення Христа Богові автоматично надає йому вищого статусу. Формула “синівства” лише підтверджує це. Те саме відбувається з апостолом Павлом, коли він називає себе Господнім слугою (Гал. 1:10). Павло не лише не позбувається свого авторитету, але й набуває значно вищого статусу, відносячи себе до більш соціально значущого прошарку.

Цікавий спосіб відношення в трикутнику “спільнота – Павло – Христос” обирає апостол у Гал. 4:19: “О мої дітоньки, яких я знову народжую в муках, доки Христос вообразиться у вас!” Посилання на “народження в муках” наводить на думку про материнську роль Павла. Яка ж роль Христа у цьому випадку? Відповідь знаходимо, повернувшись дещо назад, до Гал. 4:9: “Тепер же, коли ви спізнали Бога, чи радше, коли Бог спізнав вас, – як можете ви повертатися знову до немічних та вбогих первнів, яким, як і колись, хочете знову служити?” У єврейському розумінні термін “пізнати” має чітку сексуальну конотацію: чоловік “пізнає” жінку, беручи її за дружину. У єврейській патріархальній традиції сексуальна активність також передбачає соціальне домінування та контроль активної сторони над пасивною, при тім лише активна сторона може вважатися чоловіком. Процес “пізнання” є також процесом включення до спільноти обраних. Галати за цією схемою – “пізнані” (пас.) Богом, а отже, їм відводиться чітке місце в ієрархічній піраміді. І саме в такому розумінні відчитуємо метафору: “Нема юдея, ані грека, нема невольника, ні вільного, немає ні чоловіка, ані жінки, бо ви всі одно у Христі Ісусі” (Гал. 3:28).

Отже, Христос – герой в онтологічному та етичному смислі. Мотивація Його вчинків – етична, що бере початок із сили Його Духа, який у кінцевому результаті повинен поширитися на всіх Його послідовників; а Його онтологічна суть – у синівському ставленні до Бога, яке не можна здобути, не народившись таким.

Сексуальність як невід’ємна частина людської природи явно чи латентно виражається майже в кожній сфері людської діяльності, включно з релігійним пізнанням. У поєднанні з реальними соціокультурними феноменами вона набуває нового забарвлення, виявляючись у непростій концепції гендеру та гендерних ролей. Аналіз тексту “По-

слання до галатів”, запропонований у цьому дослідженні, показав, як віртуозно апостол Павло використав елліністичні концепції чоловічого та жіночого для створення ранньохристиянського христологічного дискурсу. Особливої уваги в античній патріархальній системі суспільних відносин, на нашу думку, заслуговує розгляд маскулінностей, у тому числі конструювання гегемонної маскулінності в стосунку до інших субординованих маскулінностей. У системі, яка визначає гендерний розподіл за допомогою полюсів “чоловіче-жіноче”, механізми влади є доволі багатограними. Влада – не інститут і не структура, а стратегічне місце, де зустрічаються відношення сил влади і знання, писав французький філософ Мішель Фуко. У патріархальному суспільстві балансування сил влади і знання стається в першу чергу між чоловіками. Осмислення культурного коду, в якому воно відбувається, дозволяє критично оцінити не лише відношення всередині самого тексту, але й вплив, який текст має на читачів, а значить – як текст вибудовує реальність навколо тих, хто його читає.

Гегемонна маскулінність Христа – така, якою представляє її нам апостол Павло, проектується на аудиторію, до якої адресований текст послання. Для галатів, які в контексті Римської імперії були безнадійно дистанційовані від еллінів, вираз “нема юдея, ані грека, нема невільника, ні вільного, немає ні чоловіка, ані жінки, бо ви всі одно у Христі Ісусі” (Гал. 3:28) має справді неймовірне інклюзивістське значення. З іншого боку, новонаверненим галатам важко було бути адекватно прийнятими в юдейській традиції, з якої вийшов Ісус із Назарету й для якого ця традиція була рідною. Після того, як неізраїльські народи прийняли Тору, постало питання, яке місце неізраїльтян у спільноті небесного Єрусалиму та чи взагалі знайдеться місце для них. Заслуга апостола Павла з огляду на це подвійна. По-перше, йому вдалося “переписати” ідею Ізраїлю, перенісши його з матеріальних рамок у метафізичні, а по-друге, він зміг побудувати відношення Христа і Тори таким чином, що Тора залишилася для християнства важливою, тим часом як Христос став визначальним.

Список літератури:

1. Гален К. О назначении частей человеческого тела. – Москва: Медицина, 1971. – 554 с.

2. Aristotle. On the Generation of Animals. With an English translation by A. L. Peck. – Cambridge, MA & London: Harvard University Press & William Heinemann Ltd., 1953. – vi+556 p.

3. Bousset W. *Kyrios Christos*. – Nashville: Abington Press, 1970. – 112 p.
4. Conway C. M. *Behold the Man: Jesus and Greco-Roman Masculinity*. – Oxford University Press, 2008. – 272 p.
5. Davies W. D. *Jewish and Pauline Studies*. – Philadelphia: Fortress Press, 1984. – xi + 419 p.
6. Donaldson M. What is Hegemonic Masculinity? // *Theory and Society*, Vol. 22, No. 5, Special Issue: Masculinities (Oct., 1993). – P. 643-657.
7. Fredriksen P. *From Jesus to Christ. The Origins of the New Testament Images of Christ*. – London and New Haven: Yale University Press, 2000. – 294 p.
8. Gleason M. W. *Making Men: Sophist and Self-Presentation in Ancient Rome*. – Princeton, N. J. : Princeton University Press, 1995. – xxxii + 193 p.
9. Grant R. M. *Gods and the One God*. – Philadelphia: Westminster Press, 1986. – 220 p.
10. Hall E. T. *Beyond Culture*. – Garden City, N. Y. : Anchor Press, 1976. – 316 p.
11. Martin D. B. *Slavery and Salvation: The Metaphor of Slavery in Pauline Christianity*. – New Haven: Yale University Press, 1990. – xxiii + 245 p.
12. Mellink M. J. *Galatians* // *The Interpreter's Dictionary of the Bible*. Vol. A-D. – New York, Nashville: Abingdon Press, 1962. – P. 336-338.